

ET FORLAG TIL SALG

JACOB PREUSSES LAGER AF FORLAGSSKRIFTER 1743

AF

HARALD ILSØE

I årene omkring 1740 var København med et anslået indbyggertal på lidt over 65.000 ganske godt forsynet med boghandlere. En tysk kilde angiver dem, der 1740 importerede bøger fra bogmesserne i Leipzig og Frankfurt: *Nicolaus Lossius*, *Frantz Christian Mumme*, *Jacob Preuss*, *Johan Christian Rothes enke* og *Otto Christoph Wentzel*, sidstnævnte ny ejer af boghandlen, som i et par generationer havde været drevet af familien Paulli.¹ Dertil kom *Vajsenhusets boghandel* og oveni stadens bogtrykkere, der solgte deres egne forlagsskrifter fra trykkeriet, undertiden suppleret med bøger, som de havde fået i kommission eller erhvervet for en billig penge. Avisannoncer og spredt bevarede salgskataloger fortæller om udbudet, men særlig interesse har kataloger, der er affattet med henblik på auktionssalg ved forretningernes ophør og derfor udgør komplette lagerfortegnelser med angivelse af bøgernes eksemplarantal. Sådanne lagre kunne være forbløffende store. Katalogen over *Wentzels* efterladte lager 1759 består af 998 sider, mens katalogen over *Mummes* 1767-68 udgør hele fire bind. Da mange af katalogernes titler er af ældre dato, har boghandlerne tydeligvis måttet foretage deres investeringer med en lang lagertid for øje. I *Wentzels* katalog forekommer tilmed forlagsartikler fra den gamle Paulli-forretning helt tilbage til 1600-tallet. Lagerbeholdningen må altså være sluppet nogenlunde uskadt gennem Københavns brand 1728, f.eks. bøger som Th. Bartholin: 'De peregrinatione medica', 1674, i 20 eks., Ole Borch: 'Metallische Probier-Kunst', 1680, i 12 eks., sammes 'Dissertatio de somno et somniferis', 1682, i 38 eks., 'P. Terentii Comoediæ', 1696, i 12 eks.

Hvad boghandlernes nyeste forlagsartikler angår, giver lagerfortegnelserne et fingerpeg om oplagens størrelse og dermed om bøgernes

¹ Chr. Fr. Gessner: *Die so nöthig als nützliche Buchdruckerkunst*, III, Leipzig 1741 (forrest i bindet); 'Nicolaus Lossius', korrekt: Johan Nicolai Lossius.

forventede og på længere sigt mulige udbredelse til et større eller mindre publikum. Der er selvsagt altid tale om minimumstal, hvad der gerne afspejler sig i den omstændighed, at antallet af eksemplarer alt andet lige er størst for bøger udkommet umiddelbart før registreringstidspunktet. En oversigt over bevarede lagerfortegnelser frem til ca. 1790 er tidligere meddelt, men blandt de ledsagende prøver på indholdet er forbigået en auktionskatalog fra 1743 over *Jacob Preusses* boghandel.² Den er en særdeles givende kilde til oplagenes historie, dels fordi Preuss omkring 1740 var landets mest aktive forlægger, dels fordi hans lager blot havde nogle få år på bagen, da det blev udbudt på auktion. Katalogens indhold af forlagsskrifter ses der nærmere på i det følgende, mens den imponerende beholdning af udenlandske bøger lades uden af betragtning.

Kort fortalt var Jacob Preuss en nordmand, der 1726 kom til København som student. Han tog ikke nogen eksamen og sluttede sig til stærkt pietistiske kredse i byen. 1737 begyndte han som boghandler og udgav i de følgende fire år på sit forlag rundt regnet 100 bøger og skrifter. 1739 blev han universitetsboghandler og omtrent samtidig bestyrer af Vajsenhusets boglade, men lod denne passe af en svend og beholdt sin egen forretning, der lå på hjørnet af Købmagergade og Silkegade. Sidst på året 1740 indrettede han desuden sit eget forlagstrykkeri, og marts 1741 opnåede han bevilling til at være leverandør til Det Kongelige Bibliotek. Ansøgningen herom motiveredes med den store kapital, han havde investeret i sit almennyttige foretagende: angiveligt 41-42.000 rigsdaler i boghandel, forlag og trykkeri plus 6.000 rigsdaler i nyindretningen af Vajsenhusets boglade. Ikke underligt slog han på, at 'denne ... vidtløftige Handling og det kostbare Bogtrykkerie daglig behøver store Udgifter og anseelig Credit'. Han var i virkeligheden gældsæt til op over ørerne og nåede ikke at få biblioteket som kunde. Ca. 1. sept. 1741 gik han fallit og flygtede fra byen for at undgå arrestation. Han synes senere at være blevet prokurator i Bergen.³ Fal-

² Harald Ilsøe: *Bogtrykkerne i København ca. 1600-1810*, 1992, s. 258-66.

³ Mere detaljeret om Preuss i et ufuldendt manuskript med titlen *Fra Christian VI.s Tid. Bidrag til dansk Boghandels Historie*, NKS 2387 fol., hvor Carl S. Petersen (d. 1958) har givet en dokumenteret skildring af den københavnske boghandlerverden ca. 1728-46. Efter et afsnit om Preuss' baggrund og data redegøres der s. 13-24 for hans udenlandske sortiment på grundlag af salgskataloger, mens et planlagt afsnit om auktionen over boglageret mangler. Se også Ilsøe med henvisninger (note 2), s. 129-32. Den citerede ansøgning i E.C. Werlauff: *Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek*, 2. Udg. 1844, s. 136f.

litboets kurator blev prokurator Søren Balling, som i forståelse med kreditorerne lod trykkeriet fortsætte til ind i 1742. For at sikre boets interesser lykkedes det ham dec. 1741 at udvirke et eneretsprivilegium på 20 år for alle bøger, som Preuss havde udgivet på sit forlag. Blandt dem var lukrative salgsartikler som den latinske førsteudgave af Holbergs 'Niels Klim' og oversættelser heraf til tysk og fransk, alle trykt 1741. Balling mente også, at privilegiet sikrede boet retten til oversættelser til andre sprog, og det var derfor en streg i regningen, da det jan. 1742 lykkedes studenten Hans Hagerup at erhverve privilegium på udgivelsen af en dansk oversættelse. Balling gjorde skarpt indsigelse og henviste bl.a. til, at afsætningen af de foreliggende trykudgaver var truet, såfremt en dansk oversættelse blev udsendt. Striden blev forelagt universitetsprofessorerne til udtalelse, men kom til forlig, da Hagerup i maj 1742 indvilgede i at afstå sin oversættelse til boet. Hagerups Niels Klim-oversættelse udkom så sidst i juni 1742 med forlagsangivelsen 'Jacob Preusses Fallitboed', formentlig den sidste bog fra Preusses forretning.⁴ Endnu en bog udgivet af fallitboet, en oversættelse af Isaac Watts: 'Død og Himmel', 1742, er vistnok trykt tidligere på året. Trykkeriet blev derefter solgt, uden at der vides nærmere herom.

I juni 1743 kom omsider det store boglager på auktion i fallitboets gård. Alle bøgerne var kollationerede af bogbinder Lyman og solgtes stykvis med undtagelse af forlagsbøgerne, idet det meddeltes, at bøger i Preusses ' eget For- og Oplag ... vorder indsat fra 1 til 10 Exemplarer, og skulle nogen begiere, og virkelig tilkiøbe sig under et, en Bogs fulde Oplag, følger Friheden paa Bogen [det ovennævnte 20-års privilegium] med Kiøberen, som en Rettighed i omrørte Tiid'. De som købte for 100 rdl. og derover ville få seks måneders kredit, købte man for mindre, gjaldt kreditten kun seks uger.⁵

Forlagsbøgerne findes registreret i en afdeling for sig, først de uindbundne eksemplarer, der udgør langt de fleste, så de indbundne, som oftest i franskbind, engelskbind eller vælskbind. Eksemplarer uden

⁴ Aktstykker fra universitetets arkiv trykt i Ludvig Holberg: *Niels Klims Underjordiske Rejse*, ved N.V. Dorph og E.C. Werlauff, 3. Udg. 1874, s. 308-18; jvf. H. Ehrencron-Müller: *Forfatterlexikon XII*, 1935, s. 237-41.

⁵ Forbemærkning om konditionerne på bagsiden af titelbladet til *Fortegnelse over de udi undvigte Jacob Preusses, forrige Boghandlers, Fallit-Boe værende Bøger og Skrifter ... hvilke Onsdagen den 17. Junii ... i Fallit-Boets Gaard, beliggende paa Hiørnet af Kiøbmager- og Silke-Gaden, ved offentlige Auction vorder Opbudene og til de Høystbydende bortsolte*, 1743.

angivelse af bindtype har måske været heftet i papir. Derpå følger nogle uspecificerede bundter og pakker, løse kobberstik samt fire manuskripter, åbenbart til ikke realiserede publikationer. Længere henne i katalogen dukker atter nogle forlagsskrifter op mellem 'Bøger som endnu er i Behold hos Madame Lossius' og til sidst endnu engang i et stort afsnit med 'Bøger som siden Preusses Bortgang er kommen til Handlingen', hvoriblandt størstedelen står samlet under overskrifterne 'Forlags-Bøger som fra Leipzig ere indkomne', 'Danske Forlags-Bøger' og 'Indbundne Forlags-Tractater'. Madam Lossius drev som enke efter boghandler Lossius dennes boghandel videre, og da hun døde 1742, må de pågældende bøger (à 1-10 eksemplarer) være inddraget, fordi de var ubetalte eller blot taget i kommission. Tilsvarende har forlagsbøgerne i det sidste afsnit været tilbageleveret eller hjemkaldt fra andre forhandlere, således som det udtrykkeligt angives om bøgerne, 'som fra Leipzig ere indkomne'.

Titlerne angives summarisk og er ofte uden trykår, men dette er der rådet bod på i gengivelsen af de nævnte katalogafsnit, som af praktiske grunde er anbragt til sidst (nedenfor s. 26-44). En fordeling på trykår viser, at Preuss først i 1739 fik rigtig gang i forlaget. Med forbigåelse af nogle titler uden trykår og enkelte, der næppe korrekt er registreret som forlagsskrifter, men medregnet en forlagsbog fra 1739, der ikke findes i katalogen (nedenfor s. 44), fordeler antallet af titler sig således:

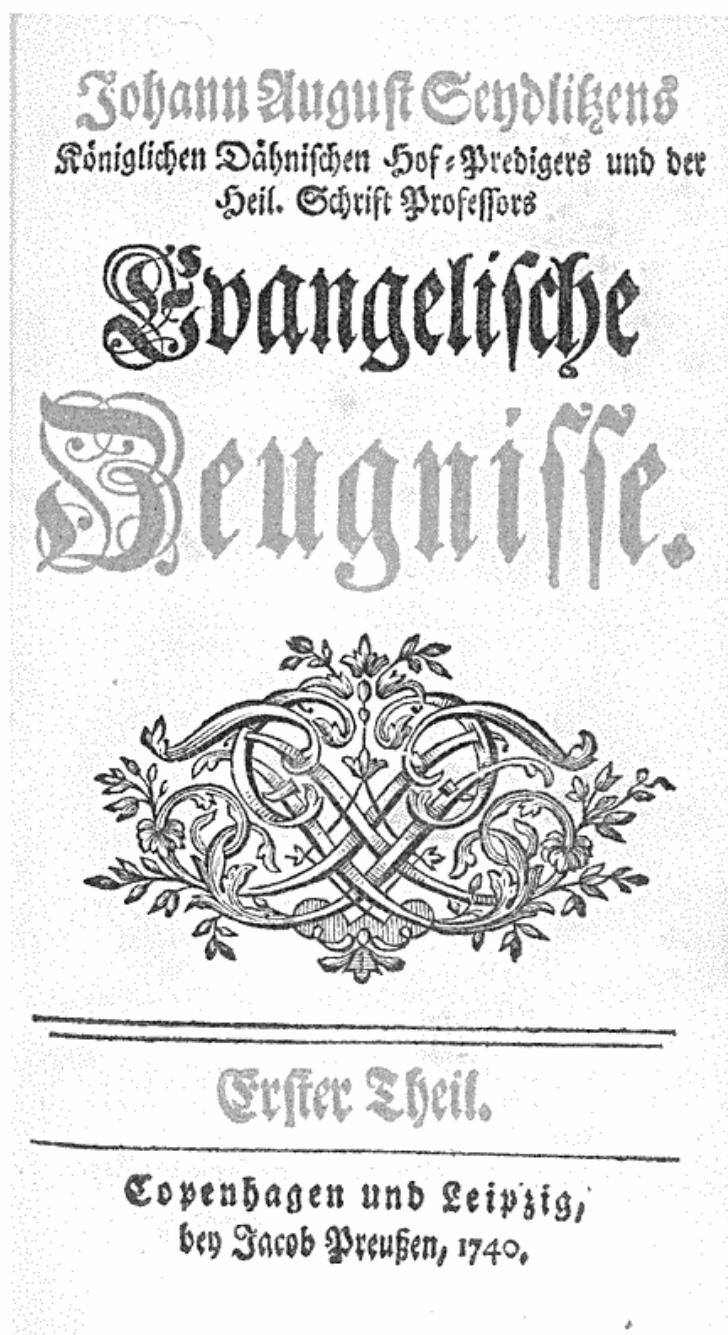
	1737	1738	1739	1740	1741	1742	ialt
Antal titler	6	7	29	33	23	2	100

Knap halvdelen af bøgerne er på dansk, heraf mange oversat fra tysk. 31 er på tysk, 18 på latin og 4 på fransk. Næsten alle de tyske og de fleste danske er opbyggelig litteratur. Engelske forfattere som *Richard Baxter* og *Thomas Gouge* (begge oversatte fra tyske udgaver) og italieneren *Joh. Bona* hører hjemme i 1600-tallet, men så vidt ses er disse fromhedsbøger helt overvejende med pietistisk præg og således henvendt til et publikum, som Preuss var fortrolig med. En halv snes tysksprogede bøger med Leipzig og København som fælles udgivelsessted har både været tiltænkt et publikum i Tyskland og de tyske kredse og menigheder, der fandtes i Danmark. På salget i Danmark må det have hjulpet, at flere af de tysksprogede forfattere var kendte som danske embedsmænd – *Alb. Gab. Grothausen*, *Jer. Fr. Reuss* og *Jo. Cph. Seydlitz* præster, *Jo. Sam. Carl* kgl. livlæge.

Da den opbyggelige genre endnu omkring 1740 gjorde sig stærkt gældende, adskiller udvalget sig næppe væsentligt fra den øvrige bogproduktion, om end det markerer sig ved bøgernes mængde. Titlerne indicerer, at de ligger tæt op ad lignende publikationer fra Vajsenhusets trykkeri, der havde andagtslitteratur som speciale og udgav skrifter af nogle af de samme forfattere, ikke mindst af pietismens førstemænd *Ph.J. Spener* og *A.H. Francke*. Men bibler, salmebøger og katekismer kom her i første række, og den konkurrence, Preuss må have påført Vajsenhuset, kan måske anses for opvejet af, at han som bestyrer af dets boglade har kunnet fylde butikshylderne op med leverancer af just den litteratur, bogladen havde specialiseret sig i. Yderligere har han vel ladet nogle af forlagsskrifterne trykke af Vajsenhustrykkeriet, før han hen mod slutningen af sin virksomhed fik etableret sit eget trykkeri.

I auktionskatalogen er bøgernes sidetal ikke opgivet, og dette har naturligvis varieret fra bog til bog. Nogle lejlighedsskrifter er på kun fire blade (nr. 25, 34 og 86), og der forekommer enkelte pjecer på højst 48 sider (nr. 37, 40, 65*, 93 og 95), mens på den anden side f.eks. værker af *Holberg*, *Peder Horrebow* og *Erik Pontoppidan* har et anseligt omfang. *Collins* 'Voldsomme Indtrængelse' (nr. 20) er på over 300 sider, *Ruges* 'Fornøjelige Tanker' (nr. 99) på over 400, *Herslebs* 'Offentlige Taler' (nr. 38) på over 600, *Bakers* inkvisitionshistorie (nr. 5) på 1128 sider. På mellem ca. 40 og 120 sider er normalt de talrige opbyggelige småskrifter i oktav- eller (hyppigst) duodecformat, der gik under fællesbetegnelsen traktater. Nogle stikprøver blandt duodecerne giver indtryk af variationen:

Nr. 6	Baxters Tvende Traktater. 1738	180 s.
10	Bonæ Siæle-Sukke. 1739	96 s.
52	En Christelig Huus-Fader. 1739	96 s.
95	Reuss: De Troendes Besegling. 1740	40 s.
119	Schinmeyer: Nogle Hofpersoners Samtale. 1739	117 s.
121	[Samme]: Den sande og falske Fred. 1739	93 s.
129	[Samme]: Prædikener om Herskabers Pligter. 1740	70 s.
148	Seneca eller et fromt Levnets Rettesnor. 1741	117 s.

Forlagsfortegnelsen nr. 131 med et af Jacob Preusses forlagsmærker, her hans spejlmønogram i træsnit. Et lignende, men ikke identisk monogram er afbildet i *Fund og Forskning* IV, 1957, s. 12.

2.

Hovedformålet med at fremdrage fortegnelsen over Preusses forlagskrifter har været dens indikationer af oplagstal og muligheden for i et vist omfang at følge deres afsætning. Selv om der ved affattelsen af auktionskatalogen var gået op til seks år, siden bøgerne blev sendt i handlen, fremgår det, at størstedelen af oplagene må have været i tusindtal, på 1500-2000 eksemplarer eller flere. To bøger fra 1741 fandtes endnu i henholdsvis 2000 og 2377 eksemplarer (nr. 24 og 76), og fra 1742 forelå *Holbergs* 'Niels Klim' på dansk (nr. 62) i 2500 og 'Død og Himmel' af *Watts* (nr. 165) i 2000 eksemplarer. Bl.a. de sidste tal er så runde, at de kunne formodes at udgøre det totale oplag, men det er ikke tilfældet, for fallitboet lod selvsagt ikke nye bøger trykke uden at gøre dem indbringende. Således annonceredes juni 1742, at 'Niels Klim' var udkommet på dansk og kunne købes hos prokurator Balling i Gothersgade,⁶ dvs. oplaget har været væsentlig større end de 2500, der var til rest et år senere. Falitten medførte i det hele ikke, at der blev lukket for salget. I striden med Hans Hagerup om 'Niels Klim'-oversættelsen omtalte Balling jan. 1742, at boets forråd af den tyske udgave bestod af over 2000 eksemplarer.⁷ Som auktionskatalogen oplyser (se nr. 59), var der i juni 1743 ca. 1050 tilbage, altså i mellemtiden solgt omkring 1000.

Lærde og akademiske bøger på latin synes gennemgående trykt i færre eksemplarer, skønt der for disse kunne påregnes en vis afsætning til udlandet. En kirkehistorisk publikation af præsten *Chr. Olivarius* om reformkatolikken Povel Helgesen (nr. 68) havde dog fået et oplag på over 1100 eksemplarer – her har der sikkert været gjort regning med afsætning hos både teologer og historikere – mens kvartudgaven af *Peder Horrebows* matematiske og fysiske værker (nr. 46-48) med bind 2 i 721 eksemplarer i hvert fald ikke har været trykt i færre end 800 eksemplarer, højst sandsynligt i ca. 1000. Baggrunden for en så optimistisk kalkulation skal ses i den omstændighed, at værket bl.a. rummede en udgivelse af Ole Rømers efterladte manuskripter og korrespondance, som har givet værket international status. Tilsyneladende mindre har oplaget været af *Erik Pontoppidans* store kildeudgave af 'Gesta et vestigia Danorum extra Daniam' (nr. 69-72), der som Horrebows

⁶ Ehrencron-Müller (note 4), s. 241.

⁷ *Niels Klims Underjordiske Rejse* (note 4), s. 309.

værker var udgivet i tre bind 1740-41 og kun forelå i op mod 500 eksemplarer. Men salget af Pontoppidan var meget muligt gået bedre. Det historisk interesserede publikum har alle dage været større end skaren af matematikere og fysikere.

Auktionskøberne af de Preussiske forlagsskrifter var naturligvis først og fremmest boghandlerne og de bogtrykkere, som supplerede deres virksomhed med bogsalg. I årene efter auktionen finder man forlagsskrifter herfra annonceret i salgskataloger fra f.eks. *Vajsenhusets boglade*, boghandler *Mengel* og bogtrykkerne *Berling* og *Glasing*, og da de samme titler til dels går igen i katalogerne, kunne man fristes til at tro, at de pågældende bøger var solgt i partier til forskellige købere. For enkelte bøgers vedkommende kan dette ikke udelukkes, men det viser sig, at boghandler *Mengel* har været hovedaftageren. I et brev til Vajsenhusdirektionen dateret 28. april 1750 og underskrevet P. Larsen hedder det:

'Da jeg haver anseelig deel af afgangne Boghandler Jacob Preusses For- og Oplags Bøger, hvorpaa det Kongl. Weysenhuus ved den efter bemeldte Preuss holdte Auction paa endeel af samme lod giøre Bud, men som Boghandler Mengel paa Auctions Stædet opdrev samme, blev de hannem ogsaa samme Tiid tilslagen. Da nu bemeldte Mengel, der antog dem paa Credit, for nogen Tiid siden til min og Mines yderste Ruin haver gjort opbud, saa har det foraarsaget, at jeg atter er bleven bebyrdet med disse Bøger, hvilke jeg, som ukyndig i Boghandling, ey veed at afsette. Hvorfore jeg tager mig den underdanige Frihed at anbyde disse Bøger og Skrifter, som mig er udlagde, til den Kongl. Weysenhus Boglade, alt efter hosfølgende Specification med hosføyede Priiser ...

Jeg haver og ikke heller ladet holde Auction over samme, for ikke at selge nogle derfra, til Skade for den Kiøbmand, som maatte resolve til at kjøbe Partie-viis; ligesom jeg da og saaledes underdanigst anbyder dem for det Kongl. Weysenhuuses Boglade, som letteligen Høygünstigt bemærkes vil blive lige saa fordeelagtigt Indkiøb i henseende til Priisernes ringhed, som igien snart afsettelige i henseende til den daglige afgang, der især ved denne Boglade frem for andre er paa deslige gode danske Bøger. Iblant disse Bøger findes og nogle af Lutheri smaae Skrifers 2den Tome, hvis første Oplag var 1000 stk.; men samme har Sandelig ey nær været tilstrækkelige for Liebhaveere, som endnu dagligen søge dem, saa at om de øvrige tomer bleve trykte i det Kongl. Weysenhuus Bogtrykkerie, kunde samme ikke andet end blive profitabel for Weysenhuuset'.

Den omtalte specifikation findes vedlagt ⁸, og ikke alene dokumenterer den, at boghandler Mengel på Preusses auktion helt eller delvist havde erhvervet 56 af forlagsartiklerne, men den oplyser også, hvor mange eksemplarer der endnu var i behold af hver enkelt bog. Vajsenhuset har ikke nødvendigvis været det første sted, Larsen henvendte sig til, og med den vage formulering 'for nogen Tiid siden' har han måske bevidst undladt at præcisere tidspunktet, da han ved Mengels opbud selv overtog bøgerne. Et opbud forhindrede en regulær fallit ved indgåelse af en mindelig ordning mellem debitor og hans kreditorer, og der kan kun gættes på, at opbudet var afviklet inden for de sidste par år, eller med andre ord, at den specificerede beholdning daterer sig fra 1748 eller 1749.

Selve sagen er nogenlunde klar. *Christian Gotlob Mengel* havde været bestyrer af Preusses boghandel i Købmagergade og etablerede sig jan. 1742 som selvstændig boghandler,⁹ mens *P. Larsen* er identisk med brygger *Peter Larsen*, som var en af de kautionister og kreditorer, der kom i klemme ved Preusses fallit.¹⁰ Larsen må have lånt Mengel penge til opkøb af de pågældende forlagsbøger i håb om, at Mengel kunne afsætte dem med en fortjeneste, som ville udligne hans tab. Mengel blev på det nærmeste Preusses efterfølger, og overtog, som det fremgår af adresseangivelser på hans forlagsbøger, simpelthen dennes forretningslokaler på hjørnet af Købmager- og Silkegade. På titelbladene af forlagsbøgerne frem til 1747 kaldes forretningen *Mengel & Comp.*, og der har vel altså været tale om en slags interessentselskab med Larsen som hovedinteressent. Men så i 1748 udmøntede Mengel forlagsretten til et par Holbergbøger fra Preusses forlag (som ikke forekommer i Larsens specifikation) i nye udgaver, og på titelbladene af disse står han som eneforlægger, uden at hans navn nu er efterfulgt af oplysning om adressen. Det tør heraf sluttes, at kompagniskabet var

⁸ Vajsenhusets arkiv i Rigsarkivet, pakken med lbnr. 9. – Den nævnte udgave af Luthers småskrifter, hvoraf der var 290 eksemplarer tilbage af bd. 2, var i oktav og er ikke identificeret. Mengel vides derimod 1746 at have påbegyndt en større udgave af Luthers skrifter i kvart, se *Bibliotheca Danica I*, sp. 510, men efter at to bind var udkommet, strandede den af økonomiske grunde. I 1752 fik han afslag på en ansøgning om at få udgivelsen af Luthers skrifter finansieret af en kirkeafgift, Rigsarkivet, Danske Kancelli D 101: Kancelliets Breve 1752, læg 304.

⁹ Han tog borgerskab som boghandler 8. jan. 1742, Carl S. Petersen (note 3), s. 24.

¹⁰ *Historiske Samlinger og Studier* udg. af Holger Rørdam, III, 1898, s. 87f.

opløst senest 1748, og videre, at han snarere havde gjort opbud i 1748 end 1749.¹¹

Retten til de pågældende Holbergbøger (nr. 43 og 59) havde Mengel selvsagt erhvervet ved 1743 at købe hele restoplaget på auktionen, og det samme må gælde hovedparten af de i specifikationen nævnte bøger, der forelå i så relativt store restmængder fordelt på almindeligt trykpapir og skrivepapir, at andet ville være usandsynligt. Hvilket jo også stemmer med Larsens udsagn, at Vajsenhuset forgæves havde givet bud på bøgerne. I de fleste tilfælde vil det følgelig fremgå af en sammenligning mellem auktionskatalogens og specifikationens oplagstal, hvor mange eksemplarer det var lykkedes Mengel at afhænde i de forløbne år, formodentlig ikke blot til private kunder, men også til salg hos andre boghandlere. F.eks. ses de store oplag af opbyggelige bøger hyppigt formindsket med en 2-500 eksemplarer, ikke ligefrem en ringe omsætning, men dog utilfredsstillende, når der stadig var to-tre gange så mange tilbage. Når Mengel rådede over en enkelt bog (nr. 95) i flere eksemplarer, end der angiveligt fandtes hos Preuss, skyldes det vel en trykfejl i katalogen.

Eksemplartallene fra Mengels lager ca. 1748-1749 er meddelt som noter til gengivelsen af Preuss-fortegnelsen.

I specifikationen angives i to kolonner henholdsvis prisen pr. eksemplar i almindelig boghandel og den reducerede pris, som Larsen tilbød Vajsenhuset at afhænde dem for, i gennemsnit ca. 1/3 af den angivelige udsalgspris, men ikke desmindre til en samlet pris på over 2000 rigsdaler. Det var trods alt en større sum, og *Vajsenhuset* bed ikke på krogen. Ganske mange eksemplarer havde ligget på lageret siden en opgørelse fra 1746, da Preusses efterfølger som bestyrer af bogla-

¹¹ Udgivet af Mengel & Comp. er f.eks. Aarii Frodæ *Schedæ de Islandia* i et nyt titeloplag og Holbergs *Moralische Abhandlungen*, 1744, Henr. Müller: *Himmelske Kierligheds Kys* og Holbergs *Niels Klim* på dansk, Kbh. og Aalb. 1745, samt Fr. Chr. Eilschow: *Philosophiske Skrifter*, 1746-47. Angiveligt med Mengel som eneforlægger er tyske oversættelser af Holbergs *Heltehistorier* og *Niels Klim*, Kbh. & Lpz. 1748. – Mengel er biograferet i *Dansk Biografisk Leksikon*, hvor kompagniskabet (og forretningskrisen) dog er overset. Heller ikke i 1750erne gik det vist alt for godt. Et oplag af Luthers *Kirke- og Huspostiller*, 1751, udgav han i samarbejde med bogbinder Boppenhausen, der også virkede som forlægger, men overdrog senere hele forlagsretten til denne, *Fund og Forskning* 36, 1997, s. 87. Hans tyske oversættelser af Leonora Christinas og Corfitz Ulfelds levned, Kbh. & Lpz. 1754-55, er ikke udgivet på eget, men på boghandler *Pelts* forlag. Se også note 8.

den, J.G. Jahn, var død.¹² En notits lyder: 'Af forestaaende Bøger haves endnu i Weysenhuset, som efter Jahns Død er fundet, og hverken paa 2 her i Huset holdne Auctioner eller paa anden Maade have kundet afsettes, endskiønt de paa Catalogo iblant Forlags Bøgerne ere anførte' – hvorefter der opregnes 24 titler på bøger i specifikationen, som Vajsenhusets boghandel lå inde med. Ud for hver enkelt meddeles det foreliggende antal rækkende fra en 3-4 stykker til over 100, flest af 'Den af Hiertet Ydmyge' (nr. 166) i 169 eksemplarer, ialt 772 eksemplarer. Også disse tal er indarbejdet i gengivelsen af Preuss-fortegnelsen, fordi de supplerer specifikationens oplysninger om antallet af usolgte eksemplarer. Nærmere at forklare deres tilstedeværelse i Vajsenhuset må der afstås fra, da det næppe lader sig afgøre, om de var afhændet dertil før eller efter auktionen. Antages det første, udgør opgørelsen et tillæg til de i fortegnelsen anførte restoplæg.

Heller ikke kan det umiddelbart konstateres, om Mengel har været leverandør til bogtrykker *Berling* af de Preuss-bøger, hvis titler forekommer både i specifikationen og Berlings kataloger fra 1746 og fremefter. Derimod har dette højst sandsynligt været tilfældet med et udvalg, der annonceredes i en lille salgskatalog fra *Glasing*s trykkeri, 'Fortegnelse paa adskillige gode og opbyggelige Bøger, som ere at faae tilkiøbs for en billig Priis hos Christoph Georg Glasing, boende i Fridrichsberg-Gaden' (4 s.). Katalogen og bogtitlerne er udaterede, men da yngste identificerede titel er med trykår 1747, er den rimeligvis fra 1747 eller 1748. Trykkeriet var ikke stort om end i vækst, og det synes normalt ikke at have givet sig af med salg af andet end egne tryk. Påfaldende er derfor, at henved halvdelen af katalogens 60 numre består af titler på bøger, som Mengel ifølge specifikationen besad i restoplæg. Da Mengel & Comp. ses at have benyttet *Glasing*s trykkeri til sine forlagsudgivelser,¹³ er det nærliggende at slutte, at *Glasing* som følge af forlagskompagniets likviditetsproblemer havde måttet stille sig tilfreds med at få et tilgodehavende betalt med en hoben bøger fra lageret.

¹² Chr. Ottesen: *Det kgl. Vajsenhus gennem to Hundrede Aar*, 1927, s. 65 og 284.

¹³ Således *Bible en Figures*, 1745, ugebladet *Den Nye* samme år, og *Eilschows Philosophiske Skrifter*, 1746-47. Selv om de to bøger ikke stammede fra Preuss, indgik de i tilbudet til Vajsenhuset. Ifølge specifikationen fandtes *Bible en Figures* i 344 og *Eilschows Skrifter* i 241 eksemplarer. Fra Mengel & Comp. rummer specifikationen også *Henr. Müllers Himmelske Kierligheds Kys*, 1745, der forelå i 502 eksemplarer. Mengel havde vel købt manuskriptet hertil i Preusses auktionskatalog (nr. 247).

Forlagsfortegnelsen nr. 38 med et af Jacob Preusses forlagsmærker, her i kobberstik signeret "Sya", dvs. Johann Christoph Sysang i Leipzig. Et andet kobberstukket mærke, ligeledes af Sysang, er afbildet i *Fund og Forskning* IV, 1957, s. 13.

Hvordan og hvorvidt det lykkedes den uheldige *Peter Larsen* at komme af med det store restlager, er uvist. Han antydede selv som en udvej, at det blev sat på auktion. I sidste instans kan noget være endt som makulatur.¹⁴

3.

Preuss havde bragt utrolig mange bøger på markedet. I årene 1739-41 udgav han på sit forlag ca. 85 bøger eller i gennemsnit 28 om året. Efter en optælling af titlerne i *Vajsenhusets* katalog fra 1745 udgav dette i årene 1740-41 19 forlagskrifter eller ca. 10 pr. år, deriblandt et par salmebøger. Skulle en bog eller to fra disse to år have været udsolgt i 1745, turde det kun rokke ubetydeligt ved *Preusses* overvægt. Ved samme tid lod bogtrykker *Berling* på sit forlag udgive 8-9 bøger om året, og der kan ligeledes jævnføres med boghandler *F.C. Mumme*, som havde grundlagt sin forretning samtidig med eller højst et par år tidligere end *Preuss*. En fortegnelse over hans ganske vist kun danske forlagsbøger fra årene 1738-42 rummer blot 10 titler.¹⁵

Uden al tvivl var *Preuss* en initiativrig og ambitiøs forlægger. Han nyder ry i *Holbergforskningen* som dristig førsteforlægger af 'Niels Klim', fordi det ingenlunde var givet, at censuren ville lade den passere. Ifølge *Holberg* selv havde *Preuss* gentagne gange trængt ind på ham for at købe manuskriptet, og det kom til at passe fint i *Preusses* kram, da det rygtedes, at bogen var på nippet til at blive konfiskeret. Det skaffede den nemlig så god reklame, at han kunne sælge den til en høj pris.¹⁶ Men *Holberg* var kun én af forlagets talrige forfattere, og foruden at pleje kontakter med disse har *Preuss* måttet lægge et større arbejde i at organisere en stab af oversættere til dets mange oversættelser fra tysk til dansk.

Han drog omsorg for, at bøgerne blev anstændigt trykt, og lod som blikfang fremstille en par smukke forlagsmærker hos en kobberstikker

¹⁴ Papir- og bogmakulatur blev som regel købt af urtekræmmere, der i 1700-tallet også var forhandlere af papir. I et *Avertissement* fra 1766 nedsatte oversætteren *Diderik de Thurah* prisen på et skrift, han havde svært ved at sælge, fordi han nødte så det ramt af 'den Vanlykke, som det trues med, at blive Urteboderne til Deel'.

¹⁵ *Ilsoe* (note 2), s. 126 (om *Berling*). *Mummes* boghandlervirksomhed synes først sikkert bevidnet fra 1737; hans forlagsfortegnelse fra 1742 er gengivet nedenfor s. 45f.

¹⁶ *Ludvig Holbergs tre Lævnedsbreve*, ved A. Kragelund, 1965, II, s. 405; III, s. 77f.

i Leipzig, der pryder nogle af titelbladene.¹⁷ I en dedikation på fransk til kronprins Frederik (af nr. 1) henledte han opmærksomheden på 'la netteté de l'Impression', som havde vakt anerkendelse blandt kenderne, og påberåbte sig yderligere samme kenderes glæde over, at Danmark typografisk viste sig på højde med Frankrig og Holland. Dermed anbefalede det af ham selv anlagte trykkeri, men det kom først i gang sidst på året 1740, og det er et spørgsmål, om ikke de bøger, der bærer stedsangivelsen København & Leipzig, er trykt i Leipzig, hvor en del af oplagene forventedes afhændet, dvs. givet i bytte for bøger, som han importerede fra Leipzigermessens til sin boghandel. Preuss synes at have indledt en periode, hvor de danske forlæggere i større omfang end tidligere så deres fordel i at kombinere Leipzig med København som udgivelses- og trykkested for tysk- og latinsprogede bøger, sandsynligvis fordi fremstillingsomkostningerne i Tyskland var lavere end i Danmark. I årene 1740-41 drejede det sig for Preusses vedkommende om en halv snes bøger og værker (nr. 43, 58, 59, 66, 69(-72), 101, 105(-10), 116 og 131), måske flere. Fra ca. 1750 gjorde navnlig den københavnske boghandler *Fr. Chr. Pelt* brug af denne praksis.

Prisforskellen fristede også til pirattryk, som det ses af et avisinserat, hvori en unavngiven københavnsk boghandler 1737 beskyldtes for at have 'begyndt at drive en hemmelig Handel med at eftertrykke udi Tyskland Professorum udgivne Præcepta for Ungdommen, dem her udi Mængde at lade indføre og i Henseende, saavel til Trykker-Lønnen, som Papiiret, hvilket han udi Leipzig har meget lettere, sælger samme Bøger for saadan Priis, at Autores og Oplæggerne her paa Stædet ikke kand holde Kiøb med ham'.¹⁸ Snarere end Preuss har synderen været boghandler *Lossius*, som tidligere havde forsøgt sig med eftertryk,^{18a} men Preuss går ikke helt fri for mistanke, da han blandt sine forlagsskrifter havde en latinsk lærebog i matematik af professor Horrebows uden angivelse af år og sted (nr. 50).

De fleste eksemplarer af Horrebows lærebog var returneret fra Leipzig, og kataloggruppen med forlagsskrifter, som fallitboet havde fået retur herfra, er så vidt vides den eneste kilde, der giver indblik i omfanget af en dansk forlæggers forbindelse med dette uomgængelige

¹⁷ Mogens Haugsted: *Ældre dansk bogtrykker- og forlæggermærker III, Fund og Forskning IV*, 1957, s. 12-14; Ilsøe (note 2), s. 130 og 290; jvf. de her afbildede prøver.

¹⁸ Avisbekendtgørelse citeret af Ehrencron-Müller (note 4) X, 1933, s. 224. Generelt om spørgsmålet Ilsøe (note 2), s. 238-40 med henvisninger.

^{18a} *Kirkehistoriske Samlinger* 5:IV, 1907-09, s. 802f.

boghandelscentrum. Det var ikke småting, Preuss havde udbudt til salg i Leipzig. Gruppen omfatter ca. 40 titler på ikke-dansksprogede bøger og værker i sammenlagt omkring 16.500 eksemplarer. Sædvanligvis antages de danske boghandlere at have besøgt bogmessen to gange om året og da at have afhændet, hvad de kunne af deres medbragte bøger, men Preuss må have knyttet en lokal forbindelse, der var villig og havde plads til at tage store mængder i kommission. Ligesom han øjensynlig havde overdimensioneret størrelserne af sine oplag, turde han have overvurderet afsætningsmulighederne i Leipzig, men det er også fristende at søge forekomsten af de mange returboøger fra Leipzig forklaret ved, at et større udvalg simpelthen var trykt her, uanset om Leipzig står anført som udgivelsessted eller ej. Da forholdet imidlertid kun lader sig afgøre ved omfattende typografiske undersøgelser, må det indtil videre forblive uopklaret. Der skal blot gøres opmærksom på to påfaldende omstændigheder. Dels at nogle titler udelukkende findes registreret i kataloggruppen med bøger fra Leipzig og ikke i grupperne med Preusses københavnske lager (se i den alfabetiske række Arnold, Blumen-Crantz, Carl, Lettre d'un Amy og Microscopium). Dels at en række bøger fandtes i betydeligt flere eksemplarer på lageret i Leipzig end på lageret i København (se nr. 5, 18, 25, 30, 41, 43, 63, 66, 67, 69-72, 73, 92, 103 og 105-10).

Videre fremgår af katalogen, at Preuss havde tænkt på kræsne kunder ved at lade de fleste bøger, endog de opbyggelige og normalt prisbillige traktater, blive trykt i ekstra eksemplarer på det mere holdbare, men også dyrere skrivepapir. Det var en service, som fallitboet anså for at være så extravagant, at det strøg skrivepapiret ved de sidste udgivelser (nr. 62 og 165). Desuden lagde Preuss større vægt end sine kolleger på at føre et sortiment af indbundne bøger og må efter lageret at dømme have udlagt en ikke ubetydelig sum til betaling af en eller flere bogbindere for at kunne levere bøger i forskellige bindtyper, enkelte tilmed i det luxuriøse 'saffian' (gedeskind, også benævnt maroquin).

På højeste sted blev Preusses virksomhed betragtet med velvilje. Han havde appelleret til Christian VI's gunst ved i en dedikation (af nr. 38) at henvise til de nyttige gudelige og opbyggelige skrifter, han befordrede til trykken, og opnåede som omtalt at blive udpeget som leverandør til Det Kongelige Bibliotek. Kongens søster, prinsesse Charlotte Amalie, gjorde store indkøb hos ham, i 1739 for 344 rdl., i 1740 for 226 rdl., i 1742 (efter fallitten) for 42 rdl. Prinsessen forsynede sig bl.a. med adskillige forlagsskrifter i den opbyggelige genre, og da hun

Imprimatur,
In fidem protocollī Fa-
cult. Theologicæ.
MARCUS WÖLDIKE,
Facult. Th. h. t. Notarius.

Gulds og hans Raade og
Sandhed
Elskende Læsere!

Saa snart som en Siæl er
ved Jesu Døds og Op-
standelses Kraft bleven
igienfødt til et levende
Haab om den tilkom-
mende herlige og salige Arvedeel i
Himlene, som er henlagt for dem,
som ved Gulds Magt blive bevare-
de formedelst Troen til denne Ea-
liggjørelse; saa forekommer den i
):(Særde-

Phil. Jac. Spener: *Det aandelige Præstedømme*. 1739 (forlagsfortegnelsen nr. 151). Til venstre den lovbefalede censurgodkendelse meddelt af universitetets teologiske fakultet, til højre bogens første tekstsider med vigneten foroven.

satte pris på godt bogudstyr, var hun en af de kunder, der så vidt muligt anskaffede dem i eksemplarer på skrivepapir. De findes nu i Det Kongelige Bibliotek.¹⁹

Men med alle sine initiativer nærrede Preuss åbenbart også urealistiske forestillinger om afsætningsmulighederne. Han fyldte sine lokaler op med bøger og værker importeret fra udlandet i et omfang, der

¹⁹ Det kgl. Partikulærkammerarkiv i Rigsarkivet, Charlotte Amalies Journal-kasse-regnskab 1738-43 (uden bilag). Efter prinsessens død 1782 indgik hendes bibliotek i Det Kongelige Bibliotek. Af en upubliceret undersøgelse af Ingrid IIsøe fremgår, at der herfra er bevaret smukt indbundne eksemplarer af Preusses forlagskrifter, således af nr. 6, 11, 27, 52, 55, 57, 77, 90, 91, 118, 120, 121, 124, 131, 152, 154 og 166.

langt oversteg den øjeblikkelige efterspørgsel, og da han desuden sendte for mange opbyggelige bøger i alt for store oplag på markedet, endte det med så betydelige økonomiske udeståender, at forretningen krakkede. Et næppe troværdigt forlydende gik ud på, at gælden beløb sig til mere end 130.000 rigsdaler,²⁰ men stor må den have været, og det var sikkert heller ikke gået med kreditter af længere varighed. *Mengel* havde ringe succes med sin overtagelse af forlagsbøgerne, og det blev i det hele en streg i regningen, at interessen for opbyggelig litteratur stod over for et vendepunkt. Hvad hverken Preuss eller hans næsten lige så uheldige efterfølger havde kunnet forudse var, at de pietistiske strømninger og med dem fromhedslivet fra sidst i 1740erne var på retur. Selv *Vajsenhuset* med dets ret veldefinerede kundekreds fik svært ved at komme af med sin beholdning – et problem, der stak frem, da det 1750 afslog at overtage restlageret fra *Mengel*. Bøgerne på dets forlag var trykt i lignende oplagsstørrelser, og da det 1780 annoncerede en af sine sidste lagerauktioner, hed det i en meget sigende opfordring på katalogens titelblad: 'Man formoder, at disse gudelige og opbyggelige Skrifter, som for nærværende Tid ere endeel af det Høystærede Publicum ubekjendte, skulde saavel for deres Indhold, som ringe Priis, finde Liebhave. Især om Geistligheden vilde opmuntre deres Meenigheder til at benytte sig af een eller anden af disse eenfoldige Skrifter til Oplysning og Befordring af deres Saligheds Sag'.²¹ Genren var langtfra uddød, men i det lange løb var det væsentlig kun dens klassikere fra 1600-tallet, der viste sig holdbare.

4.

Som allerede nævnt er det ved gengivelsen af auktionskatalogen noteret, hvor mange eksemplarer boghandler *Mengel* i 1748 eller 1749 og *Vajsenhuset* i 1750 havde på lager ifølge specifikationerne i *Vajsenhusets* arkiv. Desuden meddeles, hvorvidt titlerne er averteret i bevarede salgskataloger fra *Vajsenhuset* (1745 og 1765) og bogforlægger *Berlings* trykkeri (1746, 1750 og 1766) suppleret med enkelte oplysninger i ka-

²⁰ Notits af Erik Pontoppidan, se *Kirkehistoriske Samlinger* 5:V, 1909-11, s. 688 noten.

²¹ Oplagsstørrelser på 2000 eksemplarer fremgår bl.a. af direktionens resolutioner, se *Kirkehistoriske Samlinger* 4:III, 1893-95, s. 37f og 545f. Den trykte katalog fra 1780, *Catalogus paa en Deel theologiske og andre Bøger, som ved offentlig Auction skal sælges i raar Materie paa det Kongelige Wajsenhuus i Kiøbenhavn*, synes kun bevaret i *Vajsenhusets* arkiv, Rigsarkivet, pakken med lbnr. 11.

taloger fra *Godiche* og *Mumme*, der i den sidste ende dokumenterer, at ganske mange af Preusses bøger var til salg endnu midt i 1760erne. Højest sandsynligt kan nogle af bøgerne også efterspores i andre kataloger, men disse må være tilstrækkelige som stikprøver. Derudover vises i et lille tillæg, at samtidige bøger udgivet på *F.C. Mummess* forlag fulgte en lignende afsætningskurve.

For at undgå et overfyldt noteapparat meddeles på dette sted, hvilke bøger bogtrykker *Glasing* ifølge titlerne i hans katalog fra 1747/1748 må have overtaget fra Mengel (i et ukendt, men næppe større antal eksemplarer).²² Nemlig auktionskatalogens nr. 6, 10, 26, 28, 52, 56, 62 ('Niels Klim' i et nyt oplag foranstaltet af Mengel), 64, 76, 78, 82, 84, 95, 111, 117, 119, 121, 123, 125, 127, 129, 146, 148, 150, 151, 153, 155 og 159. De er alle på dansk og i oktav- eller duodecformat. Den dyreste var Rambachs digre 'Betragtninger' (nr. 76), som med kobberstik solgtes for 1 rdl., mens 1745-oplaget af 'Niels Klim' (nr. 62), ligeledes med kobberstik og ved udgivelsen solgt for 4 mk., af Glasing var sat til 3 mk. Desuden forhandlede han en traktat af Hillinger (nr. 42), der ikke fandtes i Mengels lager, måske fordi han havde overtaget de resterende eksemplarer. Den kostede 7 skilling, men var også til salg hos *Berling*, der averterede den i katalogerne fra 1746 og 1750 til 8 skilling. Glasing havde lagt et lavere prisniveau end *Berling*, hvad der også gjaldt Rambachs 'Betragtninger', som hos *Berling* med kobberstik kostede 1 rdl. 2 mk., uden kobberstik 1 rdl. 1 mk., trykt på skrivepapir 2 rdl. I 1766 var Hillingers traktat udsolgt hos *Berling*, og af *Rambach* var der kun eksemplarer uden kobberstik tilbage. Når *Berling* 1746-50 tillige averterede 'Niels Klim', var det uden angivelse af trykår og kobberstik; til en pris af 2 mk. 8 sk. må der være tale om den gamle udgave fra 1742.

Der er redigeret lidt på teksten, og de ofte mangelfulde oplysninger er suppleret i skarpe parenteser. Udgivelsesstedet er dog kun tilføjet i tilfælde, hvor det påviseligt ikke er København eller København alene. Identificeringerne beror på *Bibliotheca Danica*, H. Ehrencron-Müllers *Forfatterlexikon* og de citerede kataloger, hvis titler findes i *Bibliotheca Danica* IV, sp. 554ff, og V, sp. 420ff. Tallene 4, 8 og 12 efter titlerne angiver bogformat.

De fem kolonner med eksemplartallene følger auktionskatalogens disposition fra bl. T 5 og fremefter: Under *Uib* hovedafsnittet med de

²² Jvf. nedennævnte nr. 148: en beskeden difference mellem 2039 eks. hos *Preuss* og 1804 eks. hos *Mengel*.

uindbundne forlagsskrifter, hvis nummerering er lagt til grund. Under *Ib* de indbundne og under *Ls* bøgerne, som fandtes i madame Losses boghandel. Under *Lpz* bøgerne, som var returneret fra Leipzig; titler m.m. herfra, som ikke findes i nummerrækken under *Uib*, er indarbejdet i dennes alfabetiske rækkefølge og forsynet med et *. Under *Tlg* endelig de øvrige bøger, 'som siden Preusses Bortgang er kommen til Handlingen' (eksemplarer i flere grupper talt sammen). En lille gruppe med nogle defekte forlagsbøger er forbigået. Da der er tale om en lageropgørelse, er dispositionen ikke ligefrem mønsterværdig, og der ses bort fra, at diverse eksemplarer er smuttet med under katalogens øvrige rubrikker. F.eks. umiddelbart før hovedafsnittet en lille rodebunke bestående af:

- 1 Speners Præsted[ømme], Saffian. [Jvf. nr. 151].
- 1 Ingen uden Christus, Saffian. [Jvf. nr. 54].
- 1 Schinmeyers fordanskede Skrifter. [En samlet udgave på dansk kendes ikke; læs: 1 bind med skrifter af Schinmeyer på dansk. Jvf. nr. 170].
- 7 Tractate von Verlag, Fr[ansk] B[and].
- 15 dito in Eng[elsk] Band.
- 7 dito in Papier.

FORLAGS-BØGER (EFTER AUKTIONSKATALOGEN 1743)

<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
1 Anti Machiavel [af Friedrich II af Preussen]. Gött. 1741, 8. [Preuss udsendte 1740 en fransk udgave, som åbenbart er forvekslet med en importeret tysk udgave, jvf. i <i>Tlg</i> : Anti-Machiavel, teutsch, Gött. 1741. – En særudgave i 4to har Preuss dediceret til kronprins Frederik (V)].	43				
2 dito defect, ibid. 1741, 8.	14				
3 Anweisung zum Lesen, 8. [Formentlig en tysk abc på 48 sider uden titelblad, men på første side med angivelsen: 'Copenhagen, zu finden bey Jacob Preuss' (sign. i Kgl. Bibl. 15-201 8vo). Henrik Horstbøll takkes for denne identificering].	1972	10			
4 dito Skriv-Papier.	46				
* Arnolds Unterr[icht] für Krancke, 12. [Ikke identificeret].					614
5 [J.] Bakers [Volständige Historieder] Inquisition. [1741], 8. [<i>Mengel</i> : 120 eks.].	16	3			534
6 [Rich.] Baxters [Tvende opbyggelige] Tract[ater, 1738], 12. Druck-Papier. [<i>Mengel</i> : 28 eks. <i>Vajsenhus</i> : 65 eks. og i dets kat. 1765].	385	95	5		29
7 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : 27 eks.].	50				
8 Bericht von der Herrnhuth. Gem. 1740, 8. [Ikke identificeret].	53				

<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
9 Blochs Disputation [dvs. Søren Bloch: Dissertatio theologica de ministerio literæ et spiritus. 1741], 4.	268				
* Bluhmen-Crantz wohlriechender. 1738, 8. [Ikke identificeret].			4	398	
10 Bonæ Sjæle-Sukke [dvs. Et Udtog af nogle Siele-Sukke, uddragne af Joh. Bonæ korte Vey til Gud. 1739], 12. Druck-Papier. [<i>Mengel:</i> 1034 eks. <i>Vajsenhus:</i> 5 eks. – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766].	1269	89	7		9
11 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel:</i> 87 eks.].	95				
12 Brorsens Tractat [dvs. Nic. Brorson: Skriftmæssig Besvarelse paa tvende efterfølgende Spørgsmaale ... U.å.], 8. Druck-Papier. [<i>Mengel:</i> 886 eks. – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766].	1237				18
13 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel:</i> 45 eks.].	72				
14 [Jo. Sam.] Carls Historia med[ica]. [U.å. (1737)], 8. Pars I. Druck-Papier.	2	1?		212	
15 dito Skriv-Papier.	3				
16 dito Pars II. [U.å.] Druckpapier. [<i>Mengel</i> (med titlen: <i>Opuscula medica 2. thl.</i>): 44 eks.].	6	1?		283	
17 [Jo. Sam.] Carls Medicina universalis [på tysk]. 1738, 8. [Bevaret udgave er u.å. – <i>Mengel:</i> 250 eks.].	700			39	
18 [Jo. Sam.] Carls Hygieine [(på latin). 1740], 8. [<i>Mengel:</i> 375 eks.].	34			901	
* [Jo. Sam. Carls] Diætetica Sacra [på latin]. 1737, 8.				175	

	<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Is</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
19	[Fr. Eberh.] Collins voldsomme Indtrængelse [i Guds Riige], gamle E[ngelsk] B[ind]. [1739], 8.	17				
20	dito neue Edit. [1741], 8. [<i>Mengel</i> : 812 eks. <i>Vajsenhus</i> : 6 eks. og i dets kat. 1745 (u.å.). I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766 (alle: 1741)].	1512	45			28
21	dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : Ingen].	96				
22	[Fr. Eberh.] Collins [Jesu Christi] Forklarelse [i Sjælen. 1741] 8. [<i>Mengel</i> : 1160 eks. <i>Vajsenhus</i> : 9 eks. og i dets kat. 1745. I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766].	1780	74			22
23	dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : 87 eks.].	96				
24	[Fr. Eberh.] Collins [Christi Lidelses] Samfund. [1741], 8. [<i>Mengel</i> : 1147 eks. + 79 eks. på Skriv-Papier. <i>Vajsenhus</i> : 12 eks. – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766].	2000				
25	Copia Druck-Papier, 4. [Sikkert identisk med efterfølgende fra <i>Lpz</i> , se denne].	77				
*	Copia des Vergleichs [dvs. Copia des zwischen Kön. Maj. zu Dännemarck und Gros-Britannien wegen der Steinhorstischen Sache getroffen Vergleichs. Glückstadt 1739], 4. Schreib-Papier. [4 bl., findes i 2 forskellige udgaver. Jvf. nr. 32].					70
*	dito Druck-Papier.					762
26	Franckens Underretning [dvs. Aug. Herm. Francke: Underretning om hvorledes Børn skal anføres til sand Gudfrygtighed. 1739, 12]. Druck-Papier.	1188	130	4		28

<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
[<i>Mengel</i> : 1007 eks. <i>Vajsenhus</i> : 12 eks. og i dets kat. 1745 (med trykår 1737). – I <i>Berlings</i> kat. 1766 (uden trykår). – Kun en 1739-udgave kendes].					
27 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : 67 eks.].	72				
28 [Aug. Herm.] Franckens Timotheus [som et Forbillede for alle Theologiæ studiosis. 1740, 12]. Druck-Papier. [<i>Mengel</i> : 1232 eks. I <i>Vajsenhusets</i> kat. 1745 og i <i>Berlings</i> kat. 1766].	1621	128	1		26
29 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : 110].	116				
30 Frauenzimmer-Spiegel hellgeschliffen. 1740, 8. [Ikke identificeret].	195		8	559	
31 [Arii] Frodæ Schedæ de Islandia [ved Andreas Bussæus]. 1733, 4. [Udgiveren døde 1735, og Preuss har så overtaget restoplaget. Eksemplarerne blev erhvervet af <i>Mengel</i> . Et nyt titeloplæg 1744 er 'apud Christ. Gottl. Mengel et socium'].	3			257	
32 Gegen-Informat[ion. Af Andreas Hojer (vedr. Danmarks strid med Storbritannien om Steinhorst). 1739], 4. Druck-Papier. [Officielt stridsskrift uden angivelse af trykker og forlag. Det findes ikke i <i>Vajsenhusets</i> kat. fra 1745 og 1765, men 330 eks. dukker op i en lageropgørelse fra 1769, og på en auktion over lageret 1780 var der 300 eks. til salg (<i>Vajsenhusets</i> arkiv, Rigsarkivet)].	9			9	

	<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
33	dito Schreib-Papier. [I <i>Vajsenhusets</i> lager 1769: 63 eks. på skrivepapir (af de nævnte 330 eks.)].	19			30	
34	Grothausii Columnei [dvs. Alb. Gabr. Grothausen: Columna memo- riæ istoc die, qvo arx Regia nova Christiani Sexti est initiata. 1740 (4 bl.)], Fol.	64		2		3
35	[Thom.] Gouge et Ord til Syndere [og et Ord til de Hellige. 1741], 8. [<i>Mengel</i> : 1159 eks. <i>Vajsenhus</i> : 3 eks. og i dets kat. 1745. I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750].	1803	16			23
36	dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : 89 eks.].	97				
37	[Alb. Gabr.] Grothausens [Zwo] Pred[igten am Allerheiligen Feste ... von den Todes-Straffen. 1739 (pjece), 8].	55				14
38	[Peder] Herslebs [Tolv offentlige] Taler [holdte ved Kirke-, Biske- og Præste-Vielser. 1. Samling. 1740, 8]. Druck-Papier [Hertil hører under <i>Ib</i> nr. 241: Ein Theil Herslebs Portraite. – Hoved- oplaget formentlig erhvervet af <i>Berling</i> , der udgav de følgende 4 bind. I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766; bd. I også i <i>Vajsenhusets</i> kat. 1745, 1765].	1210	13	1		13
39	dito Skriv-Papier.	96				
40	Hør du danske Mand [(pjece) af Fr. Joh. V. Dauw. 1741], 8. [I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766].	483				
41	Hohe Schule des Ehest[andes]. 1740, 8. [Ikke identificeret].	4		3	241	

<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
42 [Jo. Gottl.] Hillingers Guds Naade[s Omgang i at virke det Gode. Viborg 1739], 8. [Titelbladet angiver ikke, at Preuss er forlægger. I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750].	131				
43 Holbergs Orientalische und Indianische Heltenhistorie[n I-II. Kbh. & Lpz.] 1741, 8. [Ifølge avisannonnce 1745 til salg hos 'Forleggeren Sr. Albret Edelberg', men udkom 1748 i et nyt oplag med <i>Mengel</i> som forlægger].		69	3	420	
* dito 2ter Theil.					12
44 Holbergs Kirke-Historie [i 2 dele. 2. udg. 1740], 4. Druck-Papier. [<i>Mengel</i> : 22 eks. – Averteredes 1744 til salg hos <i>Berling</i> for 9 mk. og 1745 i 'nogle faa' eks. hos <i>Albret Edelberg</i> i Store Færgestræde: 'paa Trykpapier à 7 Mk., dito fint Papier 10 Mk.' – I <i>Vajsenhusets</i> kat. 1745 (à 7 mk. 8 sk.) og i <i>Berlings</i> 1746 (à 8 mk.), 1750 (à 9 mk.). Forlagsrettigheden erhvervet (hvornår?) af <i>F.C. Pelt</i> , der 1765 udgav 3. oplag].	963				12
45 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : 30 eks.].	182				
46 [P.] Horrebovii Opera [mathe- matico-physica], Tom. I. [1740], 4.	457	1	1	109	
47 dito tom II. [1741], 4.	535	1	1	184	
48 dito tom III. [1741], 4.	414			179	
49 [P.] Horrebovii [Consilii] de [novo] methodo Paschali. [1737-38], 4.	26				
50 [P.] Horrebovii Elementa Matheseos in usum studiosæ juventutis. [1737?], 8.	25	5	2	244	

<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
[En udgave fra 1737 kendes, men er ikke bevaret].					
51 [P.] Horrebovii Theoria telluris. [1739], 4.	58				
52 [En christelig] Huus-Fader [af Thom. Gouge. 3. oplag. 1739], 12. Druck-Papier.	1483	140	6		14
[<i>Mengel</i> : 854 eks. <i>Vajsenhus</i> : 14 eks.].					
53 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : Ingen].	95				
54 Ingen uden Christus [vistnok af J.C. Schinmeyer. 1740], 12. [<i>Mengel</i> : 20 eks.].	809	125	2		17
55 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : 41 eks.].	91				
56 [Den] Lille Kempis [eller Korte Sprog og Bønner af Thomas a Kempis Skrifter (oversat fra tysk). 1739], 12. [<i>Mengel</i> : 1214 eks. <i>Vajsenhus</i> : 4 eks.].	1488	108	4		12
57 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : 79 eks.].	96				
58 Nicolai Klimii Iter [subterraneum (af Ludv. Holberg). Kbh. & Lpz. 1741], 8 [Erhvervet af <i>Mengel</i> , der 1745 udsendte et nyt oplag med flere kobberstik].	11	3		70	100
59 dito Reisen. [Tysk overs. Kbh. & Lpz. 1741], 8. [Som ovenfor nævnt fandtes der jan. 1742 over 2000 eks. af denne oversættelse i fallitboet. Erhvervet af <i>Mengel</i> , der 1748 udsendte et nyt oplag med flere kobberstik].	983			46	28
60 dito Schreib-Papier.	19				
61 dito Voyage. [Fransk overs. Kbh. 1741], 8.	50			90	100

<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
62 dito Reise under Jorden. [1742], 8. [Erhvervet af <i>Mengel</i> , der 1745 udsendte et nyt oplag med flere kobberstik. – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750 (begge uden trykår og kobberstik, formentlig 1742-udgaven)].	2500				
63 Lauens Schriften, 8. [Ikke identificeret, men vistnok af Samuel Lau. Under <i>Ls</i> : 'Sämtliche Schriften'. – <i>Mengel</i> ('Erbauliche Schriften'): 380].	51	5	1	870	
64 [Geo. Mich.] Laurentii Lærer Vækker [... en alvorlig Opmuntring for dem, som staae i Lære-Embedet. 1740], 12. [<i>Mengel</i> : 864 eks. <i>Vajsenhus</i> : 7 eks. og i dets kat. 1745].	1167	100	7		12
65 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : Ingen].	90				
* Lettre d'un Amy [à un Ami sur l'établissement des Fabriques en Dannemarc (pjece) af Denis Lucas. U.st. 1740], 8.				328	
66 [Sam.] Lucii Bild Gottes [an den ersten Christen Neues Testaments. Kbh. & Lpz.] 1741, 8. [<i>Mengel</i> : 53 eks.].	60	4	1	460	1
* Microscopium, 4. [Ikke identificeret].				440	
67 Mysterium Magnum [vom Worte des Lebens, in, nach und aus dessen Einwirkungen im Geist (af Jo. Sam. Carl). Kbh. & Lpz. 1738], 8. [Synes ikke bevaret].	16			208	

<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
68 [Chr.] Olivarii [De] vita [et scriptis Pauli] Eliæ. [1740], 8. [<i>Mengel</i> : 730 eks.].	1024			126	3
69 [Erik] Pontoppidani Gesta [et vestigia Danorum extra Daniam]. Tom. I. [Kbh. & Lpz. 1740], 4.	19		1	2	
70 dito Tom. II. [1741], 4.	3		1		
71 dito Tom. I, 8.	8	1	1	449	1
72 dito Tom. II, 8.	6	1		365	1
* dito Tom. III. [1741], 8. [<i>Mengel</i> : I-III (uden formatangivelse) i 130 eks.].				339	
73 [Erik] Pontoppidani Vom Tantzen [dvs. Neue Erörterung der alten Frage: Ob Tantzen Sünde sey?]. 1739, 12. [<i>Mengel</i> : 497 eks.].	66		2	804	
74 [Erik] Pontoppidani Onde Ord- sprog [som fordærver gode Sæder. 1739], 12.	350	60		10	
75 dito Skriv-Papier.	28				
76 [Jo. Jac.] Rambachs Betragt[n]inger over den gandske Christi Lidelse. 1741], 8. [Med kobberstik sign. C. Fritzsck sc.]. Druck-Papier. [‘2148’ trykfejl for ‘1248’? – <i>Mengel</i> : 748 eks. – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766 (også på skrivepapir)].	2148	17			18
77 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : 173 eks.].	186	8			
78 [Jo. Jac.] Rambachs tvende [opbyggelige] Prædikener [om gode Rørelser etc. 1740, 12]. Druck-Papier. [<i>Mengel</i> : 714 eks. – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750].	1571	190	5		5

	<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
79	dito Skriv-Papier. [<i>Mengel:</i> 27 eks.].	117				
80	[Jo. Jac.] Rambachs [En Prædiken, hvorudi] Sabbaths Pligter [forestilles. 1740, 12]. Druck-Papier. [I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766].	1859	74			5
81	dito Skriv-Papier.	93				
82	[Jo. Jac.] Rambachs [En Prædiken om] Bespottelsens Aand. [1740], 12. [<i>Mengel:</i> 1228 eks. <i>Vajsenhus:</i> 8 eks. – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766].	1805	87	6		21
83	dito Skriv-Papier. [<i>Mengel:</i> Ingen].	18				
84	[Jo. Jac.] Rambachs [En Prædiken] om de Synder [som begaaes af Verden. 1740, 12]. Druck-Papier. [<i>Mengel:</i> 1228 eks. <i>Vajsenhus:</i> 6 eks. – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766].	1789	89	2		21
85	dito Skriv-Papier. [<i>Mengel:</i> 11 eks.].	18				
86	Reponse [de S.M. le Roi de Prusse à Mr. de Voltaire. U.st. og å. (4 bl.)], 4.	486				
87	[Jer. Fr.] Reussii Meletema de Scylla. [1737?], 4.	59			150	
88	[Jer. Fr.] Reussii [Doctrinæ] de mundo optimo dilucidatio. [Disp. 1741], 4.	722				
89	[Jer. Fr.] Reussii [Ein Stück der Lehre] vom Gebeth. Tübing. [1739 (pjece)], 8. [‘Tübing.’? – Bevaret tryk er udgivet i Kbh. 1739. – <i>Mengel:</i> 1393 eks., men specifikationens ‘vom Gebeth’ sigter vel snarere til nr. 97].	1			34	2
90	dito Schreib-Papier. [<i>Mengel:</i> 25 eks.; jvf. nr. 89].	29				

<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>lb</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
91 [Jer. Fr.] Reusii Versiegelung der Gläubigen [mit dem heiligen Geiste]. 1740, 8. Druck-Papier.	96		6	30	
92 [Jer. Fr.] Reussii [Die rechte] Versicherung der Vergebung der Sünden. 1737, 8. [<i>Mengel</i> : 510 eks.].	34			935	
93 [Jer. Fr.] Reussii [Et Stykke af den Lærdom] om Bønnen. 1739 (pjece)], 12. [I <i>Vajsenhusets</i> kat. 1745 og i <i>Berlings</i> 1766. Desuden i kat. over <i>F.C. Mummets</i> efterladte boglager 1768 (bd. IV): 400 eks.].	725	148	3		18
94 dito Skriv-Papier.	119				
95 [Jer. Fr.] Reussii [De Troendes] Besegling [med den Hellig Aand. 1740 (pjece)], 12. Druck-Papier. ['390' trykfejl for '930'? – <i>Mengel</i> : 856 eks. – I <i>Vajsenhusets</i> kat. 1745 og i <i>Berlings</i> 1766].	390	113			24
96 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : Ingen].	116				
97 [Jer. Fr.] Reussii [Eine Predigt von der] Erhörung des Gebets. [1741], 8. [<i>Mengel</i> , se nr. 89].	1500			201	
98 dito Schreib-Papier. [<i>Mengel</i> , se nr. 90].	25				
99 [Chr. Hartvigsen] Ruges Fornøjelige Tanker [for den Siæl, der altid finder sig misfornøjet. 1740], 8. Druck-Papier. [I <i>Berlings</i> kat. 1766].	1400	17	6		34
100 dito Skriv-Papier.	57				
101 Schadens Tractat [dvs. Joh. Chr. Schade: Spørgsmaale ... opsatte til Opbyggelse. 1741], 8.					

<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
Druck-Papier. [<i>Mengel</i> : 1062 eks. – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766 og i kat. over <i>F.C. Mummess</i> efterladte boglager 1768 (bd. IV): 34 eks.].	1928	15	9		6
102 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : 88 eks.].	96				
103 [Jo. Cph.] Schinmeyers [Sämtliche] Schriften, 2 Theile. [Kbh. & Lpz. 1740], 8. [Under <i>Ib</i> en ny og gammel udgave i henholdsvis 2 og 1 eks., men kun 1740-udgaven kendt. – <i>Mengel</i> : 280 eks.].	20	3		653	8
104 dito erster Theil.	1				
* dito 2ter Theil.				114	
105 [Jo. Cph.] Schinmeyers biblisches Spruch- und Schatzkästlein. [Kbh. & Lpz. 1740]. 1ster Theil, [12].	25	4	8	450	
106 dito Schreib-Papier.	72			33	
107 dito 2ter Theil. Druck-Papier.	75		8	785	42
108 dito Schreib-Papier.	72			42	
109 dito Anhang. Druck-Papier.	92		2	878	13
110 dito Schreib-Papier.	72			13	
111 [Jo. Cph.] Schinmeyers dito dansk [dvs. Bibelske Sprog- og Skatkiste (med forklaringer af Luther sammendraget af Schinmeyer). 1740], 12. 1ste Deel. [<i>Mengel</i> : 1127 eks. (af vistnok 1.-2. del). – I <i>Vajsenhusets</i> kat. 1745 og i <i>Berlings</i> 1746, 1750].	1628	8	1		12
112 dito 2den Deel. [<i>Mengel</i> : se foregående nr.].	1669		1		12
113 dito Anhang. [Rimeligvis = 'Et kort Udtog' af bogen trykt samme år].	1746		1		

<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
114 dito Skriv-Papier compl. [<i>Mengel</i> : 87].	117				
115 [Jo. Cph.] Schinmeyers Præservation, 8. [Ikke identificeret].	82		1		
116 [Jo. Cph.] Schinmeyers Hirten-Briefe [vistnok de anonymt udgivne Zwölf Hirten-Briefe eines Kirchen-Inspectoris. Kbh. & Lpz. 1741], 8.	150		1	9	
117 [J. Cph.] Schinmeyers [Den] rette Vey til Livet. 1739], 12. [<i>Mengel</i> : 762 eks. <i>Vajsenhus</i> : 10 eks. og i dets kat. 1745. – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750].	1190	149	1		18
118 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : 72 eks.].	88				
119 [Jo. Cph.] Schinmeyers [Nogle Hofpersoners] Samtale [om en sand Christendoms Mulighed til Hove. 1739], 12. Druck-Papier. [<i>Mengel</i> : 685 eks. <i>Vajsenhus</i> : 73 eks. og i dets kat. 1745].	946	102	2		30
120 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : 52 eks.].	55				
121 [Jo. Cph.] Schinmeyers [Den sande og falske] Fred. [1739], 12. Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : 77 eks.].	82				
122 dito Druck-Papier. [<i>Mengel</i> : 593 eks. <i>Vajsenhus</i> : 149 eks. og i dets kat. 1745. – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766].	917	125	3		30
123 [Jo. Cph.] Schinmeyers Anviisning [til at prædike opbyggeligt. 1739], 12. Druck-Papier. [<i>Mengel</i> : 958 eks. <i>Vajsenhus</i> : 134 eks. og i dets kat. 1745. – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750].	1234	93	2		19

<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
124 dito. Skriv-Papier. [<i>Mengel:</i> 87 eks.].	90				
125 [Jo. Cph.] Schinmeyer [Tvende Prædikener, den første] om Alterens Sacrament[es Indstiftelse, den anden om Christendommens Afbildning under Lignelsen af de 10 Jomfruer. 1740], 12. Druck-Papier. [<i>Mengel:</i> 1288 eks. – I <i>Vajsenhusets</i> kat. 1745 og i <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750. – NB. I udgivelsesåret averterede Preuss de to prædikener til salg som to skrifter (se note 23). Heraf findes det ene under <i>Ls</i> som 'Schinmeyers om de X Jomfruer' i 8 eks. Jvf. også nr. 170].	1665	71			30
126 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel:</i> 79 eks.].	93				
127 [Jo. Cph.] Schinmeyer [En Prædiken om] Forældres Pligter [imod deres Børn. 1740], 12. Druck-Papier. [<i>Mengel:</i> 1247 eks. <i>Vajsenhus:</i> 8 eks. og i dets kat. 1745].	1722	80	9		28
128 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel:</i> Ingen].	97				
129 [Jo. Cph.] Schinmeyer [Tvende Prædikener om christelige] Herskab[ers og rette Tienestefolkes] Pligter [mod hverandre. 1740, 12]. [<i>Mengel:</i> 1473 eks. <i>Vajsenhus:</i> 21 eks. og i dets kat. 1745].	1809	95	10		35
130 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel:</i> 78 eks.].	91				
* Schraders Predigt, 8. [Formentlig en af Jo. Herm. Schraders mange prædikener, hvoraf dog ingen vides trykt efter 1736.				285	

<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
Fire af dem i <i>Vajsenhusets</i> kat. 1745, tre 1765].					
131 Seydlitzens Zeugnisse [dvs. Jo. Aug. Seydlitz: Evangelische Zeugnisse. Kbh. & Lpz. 1740], 8. [Mengel: 103 eks.].	9		2	327	
132 [Jo. Aug.] Seydlitzens Lehre vom Opffer-Blute Jesu Christi, Wernig. 1738, 8. [Næppe et forlagsskrift, men forlæg for oversættelsen under nr. 146].	3				
133 [Jo. Aug.] Seydlitzens [Die nähere und deutlichere] Erkänntniss Christi [in einer Predigt. 1739], 8. Druck-Papier.	1		6	50	
134 dito Schreib-Papier.	32				
135 [Jo. Aug.] Seydlitzens Zwo Predigten [... nach seiner Ankunft in Dännemarck ... gehalten]. 1739, 8. Druck-Papier. [Mengel: 54 eks.].	3		6	184	
136 dito Schreib-Papier. [Mengel: 50 eks.].	19				
137 [Jo. Aug.] Seydlitzens Christi Unterricht [von dem Wege zur Rechtfertigkeit]. 1739. 8. Druck-Papier.	1		6		
138 dito Schreib-Papier.	16				
139 [Jo. Aug.] Seydlitzens Erste [öffentliche] Zeugnisse [... Kgl. Herrschaften abgeleget. 1738], 8. [Druck-Papier]. [Mengel (hvis = 'Kleine Zeugnisse'): 91 eks.]. Schreib-Papier. [Mengel ('Kleine Zeugnisse'): 7 eks.].	7			359	
140 [Jo. Aug.] Seydlitzens Zwey Predigten [bey zweyen besondern Gelegenheiten gehalten]. 1739. 8. Druck-Papier.	72		6		2

<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
141 dito Schreib-Papier.	32				
142 [Jo. Aug.] Seydlitzens [Die kindliche] Einfalt der Christen [korrekt: im Christentum]. [1739, 8]. Druck-Papier.	28		5	146	
143 dito Schreib-Papier.	26				
144 [Jo. Aug.] Seydlitzens Zwo Betrachtungen [von der nöthigen Furcht wahrer Christen]. 1739, 8. Schreib-Papier.	25				
145 dito Druck-Papier.	36		4	132	
146 [Jo. Aug.] Seydlitzens [Kort-befatte- de Betragtninger over Jesu Christi] Offer-Blod. [1739], 12. Druck-Papier. [<i>Mengel:</i> 854 eks. I <i>Vajsenhusets</i> kat. 1745].	1244	93	3		15
147 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel:</i> Ingen].	130				
148 Seneca [dvs. Den fornuftige Seneca eller et fromt og dydefuldt Levnets Rettesnor, som Christne maatte ønske altid at practicere. 1741], 12. Druck-Papier. [Oversat fra tysk af Peter Bruun. Han havde s.å. også fået bogen trykt med titlen 'Den christelige Seneca' på <i>Høpfners</i> forlag, som førte den i kat. fra 1742 til 1774. Derfor mange hos <i>Mengel:</i> 1804 eks.].	1990	43			6
149 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel:</i> Ingen].	95				
150 [Phil. Jac.] Speners Sprog [af den Hellige Skrift. 1740], 12. [<i>Mengel:</i> 1100 eks. <i>Vajsenhus:</i> 27 eks. og i dets kat. 1745 og 1765 (begge med trykår: 1741). – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766	1463	15	8		22

<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
(alle uden trykår) samt i <i>Godiches</i> 1763, 1766, 1769, 1773 (alle uden trykår, men med trykår 1740 i auk.kat. over <i>Godiches</i> lager 1781: rest 34 eks.). Kun en 1740-udgave kendes].					
151 [Phil. Jac.] Speners [Det aandelige] Præstedømme. 1739], 12. Druck-Papier. [<i>Mengel</i> : 998 eks. <i>Vajsenhus</i> : 46 eks. og i dets kat. 1745 (med trykår: 1741). – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766 (alle uden trykår). Kun en 1739-udgave kendes].	1490	152	7		15
152 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : 87 eks.].	100				
153 [Phil. Jac.] Speners Aandelige [korrekt: Reene evangeliske] Melk. [1739], 12. Druck-Papier. [<i>Mengel</i> : 738 eks. <i>Vajsenhus</i> : 72 eks. og i dets kat. 1745, 1765 (begge med trykår: 1741). – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766 (alle med trykår: 1739). Kun en 1739-udgave kendes].	1140	21	4		14
154 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : 98 eks.].	99				
155 [Phil. Jac.] Speners [Den inderlige og aandelige] Fred. [1740], 12. Druck-Papier. [<i>Mengel</i> : 1290 eks. <i>Vajsenhus</i> : 27 eks. og i dets kat. 1745 (med trykår: 1741). – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750 (begge uden trykår). Kun en 1740-udgave kendes].	1785	44			47
156 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel</i> : Ingen].	94				
157 Steinmetzens Brev [dvs. Jo. Ad. Steinmetz: Tvende Sendebreve om					

<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
Hoffærdighed. 1740], 8. Druck-Papier [<i>Mengel:</i> 1815 eks. – I <i>Vajsenhusets</i> kat. 1745].	1891		9		31
158 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel:</i> Ingen].	96				
159 [En christelig] Tankebog [(oversat fra tysk). 1740], 12. Druck-Papier. [<i>Mengel:</i> 1413 eks. – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766].	1606	164	9		29
160 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel:</i> Ingen].	117				
* [Chr.] Thomasii Kirchen Recht, 4. [I en defektgruppe (7 eks.) angives trykår 1738. Næppe udgivet på Preusses forlag].					31
* – – – Kirchen-Recht 2ter Theil.					6
161 [Georg] Ursins [Paraphrasis ... Det er Salomons] Høysang [... paa Vers udsat. 1740], 4. Druck-Papier.	533	1	7		14
162 dito Skriv-Papier.	4				
163 [Chr. Fr.] Wadskizers Poetiske Skue-Plads paa Christiansborgs Slots-Plads. 1741, 4. Druck-Papier. [<i>Mengel:</i> 549 eks. – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766].	950				
164 dito Skriv-Papier. [<i>Mengel:</i> 20 eks.].	78				
165 [Isaac] Watts Død og Himmel. [1742], 8. [<i>Mengel:</i> 1622 eks. <i>Vajsenhus:</i> 5 eks. – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750].	2000				
166 [Den af Hiertet] Ydmyge [eller en Tractat om den christelige Ydmyg- hed (oversat fra tysk). 1739], 12. Skriv-Papier. [<i>Mengel:</i> 73 eks.].	129				

<i>Antal eks.:</i>	<i>Uib</i>	<i>Ib</i>	<i>Ls</i>	<i>Lpz</i>	<i>Tlg</i>
167 dito Druck-Papier. [<i>Mengel</i> : 1219 eks. <i>Vajsenhus</i> : 169 eks. – I <i>Berlings</i> kat. 1746, 1750, 1766].	1438	104	7		15
168 Eine Partie Zettel vor das Assistentz-Hauss.					
169 12 eintzle Dänische Tractate, Schreib-Papier.					
170 8 Schinmeyers kleine Tractate. [Jvf. i <i>Tlg</i> : 5 Schinmeyers 4 Tractata dänisch].					
...					

MANUSCRIPTA

- 244 1 Arnolds Epistel-Postille, Tom. II.
 245 1 Epistel-Postille, von einem unbekanntem Authore, 4.
 246 1 [Amadeus] Creutzbergs gudel. Betragtning[er], Tom. I, 8.
 [Udkom 1749 som bog med kobberstik 'Bekostet af *Frantz Christ. Mumme og Gabriel Christ. Rothe*, Boghandlere paa det Kongl. Waysenhuus', jvf. nedenfor].
 247 1 [Henr.] Müllers Kiærligheds-Kys, 8.
 [Udkom 1745 som bog på *Mengel & Comp.s* forlag. Jvf. note 13].

[I et 'Avertissement' fra Preuss 1740 anføres blandt andre danske forlagsskrifter: 'Hersleb, Pet.: En Christens Liv, som en Striid. 12. Kiøbenh. 1739'.²³ Da denne titel ikke forekommer blandt auktionstalogens forlagsskrifter, har bogen formentlig været udsolgt i 1743. Den synes kun bevaret i udgaver fra 1731 (duodec) og 1732 (kvart). Udgaven 1731 var trykt af *Vajsenhuset* og anføres i dets kat. 1745 og 1765 (begge kun: indb.)].

²³ *Avertissement* gengivet i Henrik Horstbøll: *Menigmands medie. Det folkelige bogtryk i Danmark 1500-1840*, 1999, s. 717-18. Lignende avertissementer findes bag i bøger fra Preusses forlag, således i *Ingen uden Christus* (nr. 54), Schinmeyers *Den sande og falske Fred* (nr. 121) og Speners *Det aandelige Præstedømme* (nr. 151).

TILLÆG

Foruden de citerede kataloger fra *Vajsenhuset*, *Berling*, *Glasing* og *Godiche* er der bl.a. bevaret en serie salgskataloger fra bogtrykker *Høpfner* (1742, 1746, 1750 etc.), men de er uden interesse i sammenhængen (jvf. dog nr. 148). Værd at fremdrage er imidlertid en lille fortegnelse over danske forlagsartikler udkommet hos Preusses kollega, boghandler *Mumme*. Den gemmer sig på et blad bagest i Brorsons 'Troens Rare Klenodie', [2. udg. 1742], og det er ligeledes i dette tilfælde muligt at belyse bøgernes omsætning ved jævnførelse med en fortegnelse over senere resterende eksemplarer (i auktionskatalogen over Mummens efterladte lager, bd. IV, 1768). På grund af det langt større tidsinterval er resttallene hos *Mumme* kun svage indikatorer af de oprindelige oplagstal, og flere af bøgerne synes udsolgt, men til dels bekræftes, hvad der er gjort gældende i indledningen, at ikke alene *Preuss*, men forlags- og boghandlerverdenen i almindelighed ofte måtte gøre regning på en fortjeneste betinget af en afsætning, der strakte sig over mange år.

Nummereringen er tilføjet:

Fortegnelse paa de Danske Bøger, som af Frantz Christian Mumme, Boghandler, paa egen Bekostning ere oplagde, og findes tilkiøbs hos hannem paa Børsen for civil Priis.

- 1 Bibelske Spørsmal af det gamle og nye Testamentes Kirke-Historie, fra Verdens Begyndelse, indtil efter Lutheri Reformation, sammenskrevne for de Børn, som ikke har ret lang Tiidtil at gaae i Skole, og dog bør vide den Bibelske Historie i sit Sammenhæng. [U.å.] 8vo. 6 sk.
[Synes bortset fra titelbladet at være en oktavudgave af nr. 7 i duodec, se *Bibliotheca Danica* I, sp. 107: *Rambach*; jvf. V, sp. 12. Det ukendte udgivelsesår kan hermed sættes til ca. 1740].
- 2 H.A. Brorsons Troens Rare Klenodie, i nogle aandelige Sange forestillet. 8vo. 2 Mk. 2. sk.
[Mummens bedste forlagsartikel, der udkom 1739, 1742 og senere. Vistnok udgaven 1760 i *kat. 1768*: 548 eks.].
- 3 Arth. Dents Sande Omvendelses Vey, hvorpaa et Christeligt Gemyt til Guds Velbehag sin Lives Tiid kand vandre. [1738]. 12mo. 10 sk. [I *kat. 1768*: 225 eks.].

- 4 En sandfærdig Afbildning og egentlig Gestalt, paa et ret fornøyet ægteskab, saavel i Henseende til dets Misbrug, som rette Brug. [1740]. 8vo. 6 sk.
[I *kat. 1768*: 246 eks.].
- 5 J.N. Gensches Kiøbenhavns Danske Mercatoriske Reignings, Handels og Vexel-Contoir, det er een efter den nu værende Handels Brug og Vexelstyl vel funderet Reigne-Bog. [1742]. 8vo. 3 Mk.
[I *kat. 1768*: 380 eks.].
- 6 J.J. Rambachs opbyggelige Haand-Bog for Børn, i hvilken findes 1) Saliggjørelsens Orden. 2) Saliggjørens Liggendefæ. 3) En liden nye Psalme-Bog. 4) En liden nye Bønne-Bog. 5) Exempler paa fromme Børn. 6) Regler om et Christeligt Levnet. 7) Fornødne Regler om skikkelige Sæder. 8) Underviisning om den Fare, som Forførelse til det Onde fører med sig, og 9) Underviisning om Alterens Sacramente, Skriftemaal og Fadderskab. [1740]. 12mo. 18 sk.
- 7 J.J. Rambachs Saliggjørelsens Orden, lidet formeret. [U.å.] 12mo. 6 sk.
[Jvf. nr. 1 med en variantudgave i oktav. I *kat. 1768*: 306 eks., dog muligvis af et senere oplag].
- 8 M. Christ. Scribes Siæle-Skat, 3de første Deelee, bestaaende udi 44 opbyggelige Prædikener. 4to. 3 Rdl. De 2 sidste Deelee [med 29 prædikener] blive til Mikkels-Dag, næst Guds Hielp, vist færdig. [Fordelt på 2 bind. 1741-42].
[Mikkelsdag er 29. sept., dvs. fortegnelsen daterer sig fra senest ca. 1. sept. 1742. Mumme var kun medforlægger. Det store værk er, incl. et i 1745 udkommet register, trykt hos Berling, der har dediceret det til kongen. Det averteredes i *Berlings kat.* 1746, 1750, 1766].
- 9 C.F. Treus Fristede Christnes hellige Forhold og herlige Fordeel, forhandlet ved følgende Stykker: 1. Underviisning om Fristelser. 2. Anviisning til Hellighed i Fristelser. 3. Overbeviisning om Guds Bistand hos sine Hellige i Fristelser. [1741]. 8vo. 10 sk.
[I *kat. 1768*: 225 eks.].
- 10 Een for smaa og eenfoldige Børn velindrettet Underviisning i de Guddommelige Sandheder. [(Pjece) 1741]. 12mo. 4 sk.

[Hertil kan føjes, at Creutzbergs 'Gudelige Betragtninger', som Mumme udgav 1749 med Gabr. Chr. Rothe som medforlægger, vistnok på grundlag af det anførte manuskript fra Preusses forretning (nr. 246), ifølge *kat. 1768* forelå i: 402 eks.].

SUMMARY

HARALD ILSØE: *A publishing house for sale. Jacob Preuss' stock of publications 1743.*

In 1737 Jacob Preuss set up a book shop in Copenhagen in grand style. He became a university bookseller, established his own printing house and published numerous books, most of them edifying works, but also solid works by for example Ludvig Holberg and Erik Pontoppidan. However, the great investments, which according to him amounted to more than 40.000 rigsdaler, were made with borrowed money. In 1741 he went bankrupt and in 1743 his book stock was sold at an auction. The printed sales catalogue shows that the books he published were printed in up to 2,500 copies. Very little is known about the general figures for copies printed in the 18th century and therefore a list is given of the about 100 publications with the number of copies printed. The list is supplemented by information gained from other sources which throws light on what happened to the books at the time of the auction and later on.